

CÜRCÂNİ, Yûsuf b. Ali

(يوسف بن علي الجرجاني)

Fıkha dair *Hizânetü'l-ekmel* adlı eserleriyle tanınan Hanefî fakihî (bk. HİZÂNETÜ'L-EKMEL).**CÜRCÂNİYE**

(bk. GÜRGENÇ).

CÜREŞ

(جرش)

Yemen'de eski bir yerleşim merkezi.

Bîşe vadisinde Şeker (Hamûme) dağı'nın batısında ve Ehbâ şehrine güneydoğu yönünde 40 km. mesafededir. Harabeleri bugün mevcut olan Cüreş, İslâm öncesi dönemde etrafı surlarla çevrili müstahkem büyük bir şehir ve geniş bir vilâyetti. Kur'an'da adı geçen Yegûs puntunun mâbedi buradaydı. Şehirde az sayıda Ehl-i kitabın bulunduğu da kabul edilmektedir.

Arabistan'da bölgenin şöhretini sağlayan husus, cins develeri, üzümleri ve deri mâmülleriyle bilhassa harp malzemelerinde o vakte göre gelişmiş tekniklere sahip olmasıydı. Mancınık ve kuşatmalarda kale duvarlarına kolayca yaklaşmayı sağlayan debbâbe gibi araçlar burada imal edilir, çevre kabileler bunları yapmayı ve kullanmayı öğrenmek üzere Cüreş'e adamlar gönderinlerdi. Nitekim Hz. Peygamber de Tâif'i kuşattığı zaman (8/630) buradan mancınık ve debbâbe getirterek kullanmıştır.

Şehrin İslâm idaresine geçmesi 10 (631) yılına rastlamaktadır. Cüreş halkı, Hz. Peygamber tarafından Surad b. Abdullah el-Ezdî kumandasında üzerlerine gönderilen bir birliğe şiddetle karşı koyarak uzun süre çarpıştılar, ancak Şeker dağı eteklerinde büyük bir yenilgiye uğradıktan sonra Medine'ye bir heyet göndererek müslüman olduklarını bildirdiler. Belâzürî Cüreş halkının savaşız teslim olduğunu belirtmektedir. Ancak bu bilginin hemen ardından cizye anlaşmasından söz etmesi, buradaki müşriklerin savaş sonrasında İslâmiyet'i kabul ettiklerini, kitap ehlinin ise anlaşma yaparak İslâm idaresine girdiklerini göstermektedir. İslâm idaresine bağlanan bölgeye Hz. Peygamber Ebû Süfyan b. Harb'i vali tayin etmiş, bir başka zaman Cüreşliler'e yazdığı mektupta henüz olgunlaşmamış hurma ile kuru hurmayı birbirine

karıştırarak nebîz* yapmalarını yasaklamıştı (Müslim, "Eşribe", 27). Daha sonraki dönemlerde bu şehirden bilhassa hadislerle meşgul olan âlimler yetişmiştir.

Cüreş ayrıca, Himyer soyundan Münebih b. Eslem b. Zeyd oğullarının meydana getirdiği bir kabileye de ad olmuştur ki bu kabilenin sözü edilen bölgeye yerleşerek oraya kendi adını vermiş olması muhtemeldir.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-Ârab, "cüreş" md.; Müslim, "Eşribe", 27; Vâkıdî, *el-Megâzî*, II, 805; III, 924, 927, 960; İbn Hişâm, *es-Sire*, bk. İndeks; Belâzürî, *Fütûh* (Ridvân), s. 70; Hemdânî, *Şifâtü Cezretü'l-Ârab* (nşr. Muhammed b. Ali el-Ekva'), Riyad 1397/1977; İbn Hazm, *Cemhere*, s. 436, 478; Yâkût, *Mu'cem'ül-büldân*, II, 9, 126; III, 357; İbnü'l-Esir, *el-Lübâb*, I, 272; Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'sâ* (Şemseddin), V, 40; Hamed el-Câsir, *Fi Serâti Ğamid ve Zehrân*, Riyad 1397/1977, s. 41-49.

AHMET ÖNKAL

CÜREYC

(جرير)

Uğradığı iftirayı
beşikteki çocuğu konuşturmak suretiyle
çürüten bir zâhid.

İnsanlık tarihinde mücizevî olarak vaktinden çok önce mantıklı, tutarlı ve düzgün konuşan bazı çocuklardan bahsedilmektedir. Bunların başında babasız doğmuş olan Hz. İsâ gelir. Annesini zina töhmetinden kurtarması ve kendi olağan üstü yaratılışının hikmetini ortaya koyması için Allah ona beşikte konuşma gücü vermiştir (bk. İSÂ; MERYEM). Hz. İsâ'nın bu mücizesi Kur'an'da açıklanmıştır (bk. Âl-i İmrân 3/45, 46; el-Mâide 5/110; Meryem 19/29, 30).

Buna benzer bir başka olay Cüreyc hadisesinde görülmektedir. Bu olay, Hz. Peygamber'den Ebû Hüreyre kanalıyla fakat değişik râvi silsileleriyle nakledilen hadislerde anlatılmıştır. Muhammed b. Sîrîn kanalıyla rivayet edilen hadise göre beşikte üç kişi konuşmuştur. Bunlardan biri Hz. İsâ, diğeri Cüreyc hadisesindeki çocuk, üçüncüsü de Benî İsrâil'den bir kadının çocuğudur. Cüreyc ile ilgili değişik silsilelerle gelen hadislerdeki bilgilere göre olay şöyle cereyan etmiştir: Benî İsrâil'den Cüreyc (bir başka rivayette Cüreyc er-Râhib) adında bir kişi dünya işlerinden memnun olmadığı için kendisine bir mâbed (savmaa*) inşa eder ve orada ibadete çekilir. İbadetle meşgul olduğu bir sırada annesi kendisini görmek üzere mâbedine gelir ve oğluna seslenir. O anda namaz kılmakta olan Cüreyc,

ibadetini yarıda bırakıp annesine cevap vermesinin doğru olmayacağını düşünerek namazına devam eder. Annesi oğluna üç defa seslendiği halde cevap alamayınca ona ölmeden önce kötü bir kadının şehrine uğraması bedduasında bulunur. Daha sonra bir gün Cüreyc mâbedinde iken bir kadın onu yoldan çıkarmak amacıyla gelir ve kendisiyle cinsî ilişkide bulunmasını teklif eder, fakat teklifi reddedilir. Bunun üzerine kadın, mâbedin yanında koyun gütmekte olan bir çobanla ilişki kurar ve ondan hamile kalarak bir oğlan doğurur; çocuğun babasının da Cüreyc olduğunu söyler. Halk zâhid olarak tanıdığı Cüreyc'le ilgili haberi duyunca ona hakaret eder ve mâbedini yıkar. Bu iftira üzerine Cüreyc abdest alıp namaz kıldıktan sonra çocuğa, "Baban kim?" diye sorar; çocuk da, "Çobandır" cevabını verir. Başka bir rivayete göre Cüreyc bir dal alarak beşikteki çocuğa dokundurur ve, "Baban kim?" diye sorar; o da, "Çoban" diye karşılık verir (İbn Hacer, VI, 482). Semerkandî'nin rivayetinde ise Cüreyc kadına, "Ben seninle nerede ilişkide buldum?" diye sorunca kadın, "Ağacın altında" cevabını verir; Cüreyc ağacın yanına gidip, "Allah için söyle, senin altında bu kadınla ilişki kuran kim?" diye sorar; ağacın her dalı, "Koyun çobanı" cevabını verir (a.g.e., VI, 482). Bunun üzerine halk Cüreyc'in mâbedini altından yapmak ister, fakat o sadece çamurdan yapılmasına rıza gösterir (Buhârî, "Mezâlim", 35, "Enbiyâ", 48, "Amel fi's-şalât", 7).

Cüreyc'in mâbedde bulunması, annesine cevap vermemesi, mâbedinin yıkılması ve yerine yenisinin inşa edilmesi konusunda çeşitli yorumlar yapılmıştır. Cüreyc'in İsrâiloğulları'ndan bir zâhid olduğu belirtilmekte, ayrıca Hz. İsâ'dan sonra yaşadığı ve onun dinini benimseyenler arasında yer aldığı da ileri sürülmektedir. Buna delil olarak da mâbede çekilip ibadet etmesi gösterilmektedir. Zira savmaa Hz. İsâ'nın tâbileri tarafından icat edilmiştir (İbn Hacer, VI, 481; Kastallânî, IV, 280). Kastallânî, bu hususun Cüreyc'in peygamber olduğunu iddia eden İbn Battâl'ın görüşünü çürüttüğünü belirtmektedir (*İrşâdüs-sârî*, IV, 280). İbn Hacer de annesine cevap vermemesinden hareket ederek Cüreyc'in âlim olmadığına hükmetmekte, âlim olsaydı kendisini ziyarete gelen annesiyle ilgilenmesinin nâfile ibadetle meşgul olmasından daha önemli olduğunu bilebileceğini belirtmektedir (*Fethü'l-bârî*, VI, 481).

Ebû Hüreyre'den rivayet edilen hadise göre beşikte konuşan üçüncü çocuk Benî İsrâil'den bir kadının oğludur. Bu kadın çocuğunu emzirirken yanından gösterişli bir süvari geçmiş, kadının, "Allahım! Benim çocuğumu da bu atlı gibi yiğit yap" diye temennide bulunması üzerine çocuk memeyi bırakmış ve, "Allahım! Beni onun gibi yapma" diyerek emmeye devam etmiştir. Daha sonra kadın dövülen ve işkenceye tâbi tutulan bir câriyenin yanından geçmiş ve evlâdının onun durumuna düşmemesini dileyince çocuk yine annesinin memesini bırakarak, "Allahım! Beni bu kadın gibi yap" demiştir. Bunun üzerine kadın oğluna kendisinin-kilere aykırı dileklerde bulunmasının sebebini sormuş, o da şöyle cevap vermiştir: "Anneçğim! O heybetli atlı bir zâlimdi. Cârîyeye gelince onun için zina etti diyorlar, halbuki zina etmemiş; çaldı diyorlar, halbuki çalmamıştır. O mâsum kadın 'Allah bana yeter' demek suretiyle O'na sığınmaktadır" (hadisin değişik rivayetleri için bk. İbn Kesîr, *el-Bidâye*, II, 134-136; vaktinden önce konuşan çocukların sayısı, bunlarla ilgili olaylar ve konunun genel değerlendirilmesi için bk. MÜCİZE).

BİBLİYOGRAFYA :

Müşned, II, 307-308, 385, 433-434; Buhârî, "Mezâlim", 35, "Enbiyâ", 48, "Amel fi's-şalât", 7; *Tarih-i Taberî Tercemesi*, Konya, ts., I, 228; Makdisî, *el-Bed' ve't-târîh*, III, 135-136; Sa'lebî, *'Arâ' isü'l-mecâlis*, s. 335; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, II, 134-136; İbn Hacer, *Fethu'l-bâr* (Sa'd), V, 126-127; VI, 480-483, 511; Aynî, *Um-detü'l-kâr*, İstanbul 1308-11, III, 714-717; VI, 159-160; Kastallânî, *İrşâdü's-sârî*, Bulak 1304, IV, 280-281; Arûsî, *Netâ' icü'l-efkâr*, Bulak 1290, IV, 160-162; Kasım Kufralı, "Cüreyc", *İA*, III, 247-248; J. Horowitz, "*Djuraydî*", *El²* (Fr.), II, 617.

ABDURRAHMAN KÜÇÜK

CÜRHÜM (Benî Cürhüm)

(بنو جرهم)

Kahtâniler'e mensup
eski bir Arap kabilesi.

Anayurtları Yemen olan ilk Cürhümlüler de Âd, Semüd, Tasm ve Cedîs kabileleri gibi asırlar önce meydana gelen bir âfet neticesi tarih sahnesinden silinen Araplar'dandır (Arab-ı bâide) ve haklarında güvenilir hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Bu felâketten kurtulan Cürhümlüler daha sonra çeşitli sebeplerle Yemen'den Hicaz'a göç ederek Mekke'ye yerleşmişlerdir. Hz. İbrâhim karısı Hacer ile oğlu İsmâil'i onlar Mekke'de buldukları sırada buraya getirip bırakmıştır. Başka bir rivayete göre ise Cürhümlüler Hz. İbrâhim'in karısı Hacer ile

oğlu İsmâil'in Mekke'de bulunduğu sırada buraya gelip yerleşmişlerdir. Cürhümlüler'in arasında büyüyen Hz. İsmâil onların ileri gelenlerinden birinin kızıyla evlendi. Kâbe'nin idaresi Hz. İsmâil'den bir nesil sonra Cürhümlüler'in eline geçti. Önceleri Hz. İsmâil'in tebliğ ettiği dini kabul eden Cürhümlüler daha sonra sapıklığa düştüler; Kâbe'ye saygı göstermediler, gizli açık her türlü ahlâksızlığı yapmaya başladılar. Kâbe'ye takdim edilen hediyeleri çaldıkları gibi hac için Mekke'ye gelenlere de işkence ettiler. İslâm tarihi kaynakları ve eski dönem şiirleri, bunun üzerine Cenâb-ı Hakk'ın onlara burun kanaması illeti (ruâf) ve karınca musallat ederek bir kısmını helâk ettiğini belirtirler. Seylû'l-arım* dolayısıyla bu bölgeye gelen Huzâa ve Kinâne oğulları Mekke'ye saldırarak kısa bir çarpışmadan sonra Cürhümlüler'i yenilgiye uğrattılar. Şehri terketmek zorunda kalan Cürhümlüler, Hacerülesved'i yerinden söküp bir yere gömdükten ve Zemzem Kuyusu'nu kapatıp yerini belirsiz hale getirdikten sonra tekrar ilk yurtları olan Yemen tarafına gittiler. Bir rivayete göre burada bir sel âfetine uğrayarak helâk oldular. Gerçekten de daha sonraki dönemlerde Cürhümlüler'e rastlanmamaktadır.

Hız Peygamber zamanındaki Lihyanoğulları'nın Cürhümîler soyundan geldiğine dair olan rivayet (Taberî, I, 612) doğru kabul edilmemektedir. İbn Haldûn Cürhümlüler'in İbrânîce konuştuklarını belirtirse de bu husus doğru değildir. Çünkü bütün kaynaklar bunları Arapça konuşan hâlis Arap (Arab-ı âribe) kabileleri arasında sayar.

Câhiliye inançlarına göre müşrik Araplar'ın iki meşhur putu olan İsfâf ve Nâile, bir gece gizlice Kâbe'de birleştikleri için taşlaşan Cürhümlü iki aşığı temsil etmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Hişâm, *es-Sire*, bk. İndeks; Ezrakî, *Ah-bârü Mekke* (Melhas), I, 57, 62, 81-106, 116, 119, 122, 159, 171, 186, 244, 346, 355, 372, 373; II, 40-41, 267-268; Câhiz, *Kitâbü'l-Hayevân*, I, 187; VI, 151, 198; a.m.lf., *el-Beyân ve't-tebyîn*, I, 187; II, 110; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), bk. İndeks; İbn Haldûn, *el-İber*, II, 30-31; Kalkaşendî, *Nihâyetü'l-ereb*, Beyrut 1405/1984, s. 196; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, I, 296, 345, 362-363; II, 576; III, 161, 389, 536; IV, 7, 12-14, 16, 38, 43-44, 86-87; V, 647-648; Kehâle, *Mu'cemü' kabâ' illi'l-'Arab*, Beyrut 1402/1982, I, 183; Fr. Buhl, "Cürhüm", *İA*, III, 248; W. Montgomery Watt, "Djurhum", *El²* (Fr.), II, 618; Abdülkerim Özyayın, "Zemzen", *İA*, XIII, 519-520.

AHMET ÖNKAL

CÜRM

(الجرهم)

Hukuken yasaklanan
ve yapılması halinde fâilî had, kısas
veya ta'zirle cezalandırılmasını
gerektiren fiil
(bk. SUÇ).

CÜRM ü CİNÂYET RESMÎ

Timar topraklarında yaşayanlardan
işledikleri suçta karşılık alınan
bâd-ı hevâ* türünden bir vergi.

Osmanlı Devleti'nde timar sistemi ile birlikte ortaya çıkan bu vergi, serbest timarlarda ve serbest olmayan timarlarda farklı şekilde uygulanmıştır. Birtakım malî ve idarî imtiyazlara sahip olup serbest timar telakki edilen padişah hasları ve yüksek devlet memurlarına ait has ve zeâmetlerde cürm ü cinâyet resmi bütünüyle timar sahibine bırakılmış, serbest olmayan timarlarda kanuna göre sancak subaşı ile timar sahibine verilmıştır. Bununla beraber subaşı bulunmayan sancaklarda bu vergi sancak beyi ile timar sahibi arasında pay edilmiştir. Şehirlerde ise cürm ü cinâyet resmini subaşı, asesbaşı veya muhtesibin aldığı görülmektedir.

Cürm ü cinâyet resmiyle ilgili kanun imparatorluğun her yerinde aynı şekilde uygulanmamıştır. Meselâ Aydın sancağında serbest olmayan timarların cürm ü cinâyetleri bütünüyle sancak beyi tarafından alınırken padişah hassı olan yerlerde bu verginin hassa adına alındığı görülmektedir. Aynı şekilde Aydın'da padişah hassından olan Karacakoyunlu Yörükleri'nin cürm ü cinâyetleri hassa-i hümâyun için alınmakta, vakıf topraklarda da iç hazine için tahsil edilmektedir. Cürm ü cinâyet resminin alınmasında bunlardan farklı bir uygulama ise Semendire sancağında görülmektedir. Semendire kanununda belirtildiği üzere bu sancakta alınan cürm ü cinâyet resminin onda birinin knezlerine ait olduğu hükmü bulunmaktadır (Barkan, *Kanunlar*, s. 325).

Cürm ü cinâyet resmi ilk zamanlardan itibaren belli bir miktarda alınmıştır. Bu konuda "Fâtih Kanunnâmesi"nde zenginden 400, orta halliden 200, daha aşağısından 100 ve nihayet fakirlerden 50 akçe alınması hükmü bulunmaktadır (a.g.e., s. 388-389). Aynı hükümler daha sonraki tarihlerde de geçerli olmuştur.